

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2023. № 5.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.5.13>

УДК 314.8

Ю. М. Лопатинський,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9125-7818>*

С. І. Белей,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6406-5389>*

В. В. Кіндзерський,

*к. е. н., асистент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3374-2011>*

ВІДТІК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ АСИМЕТРИЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Y. Lopatynskyi,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Business and
Human Resource Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

S. Belei,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business and Human
Resource management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

V. Kindzerskyi,

*PhD in Economics, Assistant of the Department of Business and Human Resource
Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

OUTFLOW OF HUMAN CAPITAL IN THE CONDITIONS OF ASYMMETRIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

У статті узагальнено сутність дефініції «людський капітал» на основі різних трактувань. Розглянуто аспекти асиметрії розвитку сільських територій та їх вплив на відтік людського капіталу. Досліджено стан, основні проблеми та перспективи розвитку людського капіталу сільських територій, визначено властивості, притаманні людському капіталу на сільських територіях. Обґрунтовано необхідність вжиття заходів задля запобігання процесу відтоку людського капіталу, особливо з сільських територій. Підтверджено, що процес відтоку людського капіталу є складним процесом із значною кількістю факторів, пов'язаних із пошуком найкращої форми організації життєдіяльності сукупності людей та окремої людини. Виокремлено й охарактеризовано наслідки відтоку людського капіталу з сільських територій. Акцентовано увагу на тому, що для мінімізації відтоку людського капіталу з сільських територій необхідним є формування цілісного бачення відповідних заходів, чітких критеріїв їх оцінювання та прогнозування їх впливу на соціально-економічний розвиток сільських територій.

The article summarizes the essence of the definition of "human capital" based on various interpretations. It is argued that human capital is the crucial element of social reproduction and the leading factor for sustainable development of rural areas, creating value in line with the strategic goals of social development. It includes knowledge, information, skills, experience, professionalism, physical and mental health, education, talents, spiritual values, potential opportunities, and the ability to participate in the production process. These elements, in interaction with other skills, positively impact the sustainable development of rural areas. It is demonstrated that the concept of "asymmetry" best fits the current conditions of rural development. The aspects of asymmetry in rural development and their impact on the outflow of human capital are considered. The state, main problems, and prospects of human capital development in rural areas are studied, and the characteristics inherent in human

capital in rural areas are characterized. For most rural areas, the unsatisfactory state and narrowing of social infrastructure and the unsatisfactory level of social services provision (few schools, preschool institutions, and hospitals that are being consolidated or closed) are typical. The analysis allowed for substantiating that in Ukraine, in rural areas, such a link exists: asymmetry of rural development increases the migration sentiments of the rural population, resulting in the outflow of human capital, which leaves rural areas. Together, economic and infrastructural reasons for increasing migration, decreasing rural population and its aging lead to a deterioration of the demographic situation in the country. The need to implement measures to prevent the outflow of human capital has been substantiated. It has been confirmed that this process is complex and involves numerous factors related to finding the best way to organize the lives of both individuals and groups of people. The consequences of human capital outflow from rural areas have been identified and characterized. It is crucial to develop a comprehensive vision of the relevant measures, clear evaluation criteria and forecasting their impact on the socio-economic development of rural areas to minimize human capital outflow.

Ключові слова: *сільські території; асиметричний розвиток; відтік, людський капітал.*

Keywords: *rural areas; asymmetric development; outflow, human capital.*

Постановка проблеми. Сталий розвиток сільських територій значною мірою визначає стійкість соціально-економічного розвитку України загалом, оскільки сільське населення становить майже 31 % наявного населення, а сільськогосподарські угіддя становлять близько 70 % земельного фонду країни. Реалізація положень сталого розвитку передбачає збалансований розвиток за соціальним, економічним і екологічним векторами за умов формування відповідного інституційного середовища. Проте, на нашу думку, вирішальним елементом суспільного відтворення і провідним чинником

сталого розвитку є саме людський капітал. Людський капітал є вирішальним чинником для розвитку сільських територій, який формує цінність відповідно до стратегічних цілей. Людський капітал охоплює знання, запас інформації, вміння, навички, досвід, професіоналізм, фізичне та духовне здоров'я, освіту, особливості й таланти, духовні цінності, потенційні можливості, здатність до участі у процесі виробництва, що у взаємодії з іншими вміннями позитивно впливає на сталий розвиток сільських територій. Однак, на сьогодні сільські території стикаються з рядом проблем, серед яких відтік людського капіталу є однією з найсерйозніших. Власне, з цією проблемою стикається багато країн світу, але для України це набуває критичного характеру. Це означає, що населення з сільських територій виїжджає з метою безпеки та у пошуках кращих можливостей. У цьому аспекті актуальними є дослідження причин відтоку людського капіталу та наслідки для розвитку сільських територій.

Мета. Метою статті є виокремлення причин та наслідків відтоку людського капіталу з сільських територій задля напрацювання напрямів запобігання цьому.

Аналіз останніх публікацій. Українські вчені активно досліджують сільські території країни з різних аспектів, таких як аграрна політика, економіка, екологія та соціальні проблеми. Кожен із авторів на основі емпіричних та теоретичних досліджень обґрунтовує своє власне бачення суті поняття «сільські території» як наукової, економічної категорії та шляхів активізації їх розвитку. Зокрема теоретичні та методологічні засади функціонування та розвитку сільських територій розкриваються у працях: А.В. Антонова [1], М.Й. Маліка [2], О.Г. Булавка [3], І.В. Гончаренка [4], Ю.О. Лупенко [5], О.Г. Шпикуляка [6] та інших. Попри значну кількість наукових розвідок щодо розвитку сільських територій, питання відтоку людського капіталу в умовах асиметрії розвитку сільських територій залишаються наразі мало вивченими, потребують подальшого опрацювання та дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний погляд на людину як носія людського капіталу означає визнання її здібностей у повному розумінні слова капіталом, тобто цінністю, яка приносить доход, але з яскраво вираженою специфікою, без урахування якої потенціал людини може і не реалізуватися. Ця специфіка полягає у визнанні елементів індивідуального в людській природі, в задатках, поведінці, потребах, бажаннях людини, що опосередковують співвідношення капіталовкладень і результатів.

Теорія людського капіталу – це концепція, яка описує інвестиції в людей, особливо в їхню освіту та професійний розвиток, як форму капіталу. Згідно з цією теорією, людина – це актив, отже можна інвестувати в освіту, тренінги, курси, підвищення кваліфікації та інші засоби розвитку, щоб збільшити продуктивність людини на ринку праці та, відповідно, збільшити доходи. Теорія людського капіталу формувалась поступово у відповідності до етапів розвитку світової економічної теорії та умов суспільного виробництва, в центрі уваги якої розглядаються інтелектуальні, творчі й продуктивні якості людини як головного фактору економічного зростання. Загалом, чи не вперше термін «людський капітал» можна зустріти у роботах послідовника А. Маршалла – А. Пігу (1877-1959 рр.), який опублікував свої погляди на природу економічних процесів у двохтомній праці «Економічна теорія добробуту» [7]. Втім, фундатором теорії людського капіталу по праву вважається Т. Шульц (1902–1998 рр.), який включився у вивчення проблем економічного розвитку після Другої світової війни. Розглядаючи дефініцію «людський капітал», зауважимо, що «людський капітал охоплює низку взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підсистем, які разом формують цілісну систему» [8]. Трактатування сутності дефініції «людський капітал» подано в табл. 1.

Таблиця 1. Тракткування дефініції «людський капітал»

Автор, джерело	Визначення
Шульц Т. [9]	Продуктивний чинник, головний двигун і фундамент індустріальної, постіндустріальної економіки та інноваційної інформаційної економіки. Результати інвестицій у людину – накопичення здібностей людей до праці, їх ефективна творча діяльність, підтримання здоров'я.
Беккер Г., [10]	Здатність до продуктивної дії, яка включає в себе знання, навички та здібності.
Денет Д. [11, 12]	Сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їхній власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці, завдяки цьому впливають на зростання доходів власника та національного доходу.
Колеман Д. [13].	Знання, навички, креативність та інші ресурси, які використовуються в процесі виробництва, і що можуть бути збільшені шляхом інвестування в освіту та тренінги.
Саймон Г [14, 15]	Знання, навички та інші характеристики людей, які збільшують їх продуктивність та можуть бути розглянуті як інвестиції в майбутнє.
Гелбрайт Дж. [16]	Сукупність знань, талантів, кваліфікації та інтелектуальних ресурсів, що дозволяють людям досягати успіху в економіці та суспільстві.
Фарбер Г. [17, 18, 19]	Люди – це виробники, що виробляють людський капітал, який, у свою чергу, виробляє матеріальний капітал.
Кікер Б [20]	Накопичена сукупність знань, вмінь, талантів, досвіду та інших ресурсів, що володіє людина; використовується для опису внеску людей в економіку і бізнес, є найбільш важливим ресурсом у будь-якому підприємстві або організації.
Друкер П [21].	Знання, навички, досвід, освіта, здоров'я та мотивація працівників, що є ключовим фактором економічного розвитку та конкурентоспроможності
Світланд С. [22]	Набір знань, навичок, компетенцій, досвіду та інших характеристик людей, які можуть бути використані для створення цінності та досягнення певних цілей; ресурс, який можна інвестувати та розвивати для досягнення позитивних результатів.
Фішер С [23]	Найбільша інвестиція, яку може зробити будь-яка країна, і ця інвестиція приносить найбільшу винагороду.
Бородіна О. [24]	Сукупність інвестованих суспільно доцільних виробничих і загальнолюдських навичок, знань, здібностей, якими володіє людина, які їй належать, є невіддільним від неї та практично використовуються у повсякденному житті.

Отже, на основі зазначеного (табл. 1), на нашу думку, «людський капітал сільської території» слід розглядати як сукупність компетенцій, навиків, професійних здібностей сільського населення, адаптаційних можливостей та інструментів ефективно організації праці та розвитку. Він є суттєвою частиною багатства сільської території й охоплює людський

капітал усіх господарських одиниць та всього населення сільської території, визначальним чинником конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності. Людський капітал, з одного боку – впливає на всі складники розвитку сільської економіки, а з іншого – економічна нестабільність знаходить прояв у вигляді відтоку людського капіталу з сільської території.

Досліджуючи проблему відтоку людського капіталу сільських територій, нами встановлено, що впродовж останніх років з сільських територій відбувається міграція населення до міст або в інші країни, про що свідчать розрахунки, які наведені у табл. 2-3.

Таблиця 2. Чисельність наявного населення України (за оцінкою) за типом місцевості за 2017-2021 рр.

Роки	Усе населення, осіб	Міське населення, осіб	Сільське населення, осіб	Питома вага сільського населення в загальній чисельності, %
2017	42584542	29482313	13102229	30,77
2018	42386403	29370995	13015408	30,71
2019	41902416	29139346	12763070	30,50
2020	41588354	28959536	12628818	30,40
2021	41167335	28693708	12473627	30,30

*Джерело: складено за джерелом [25]

Таблиця 3. Приріст (скорочення) чисельності населення України за типом місцевості у 2017–2021 роках, осіб

Рок и	Загальний приріст, скорочення (–)			природний приріст, скорочення (–)			міграційний приріст, скорочення (–)		
	Усе населення	Міське населення	Сільське населення	Усе населення	Міське населення	Сільське населення	Усе населення	Міське населення	Сільське населення
2017	-198139	-111318	-86821	-210136	-112675	-97461	11997	4081	7916
2018	-233202	-114299	-118903	-251791	-143630	-108161	18589	29331	-10742
2019	-250785	-117350	-133435	-272297	-160014	-112283	21512	42673	-21161
2020	-314062	-179810	-134252	-323378	-200549	-122829	9316	20739	-11423
2021	-421019	-265828	-155191	-442280	-294184	-148096	21261	29419	-8158

*Джерело: складено за джерелом [25]

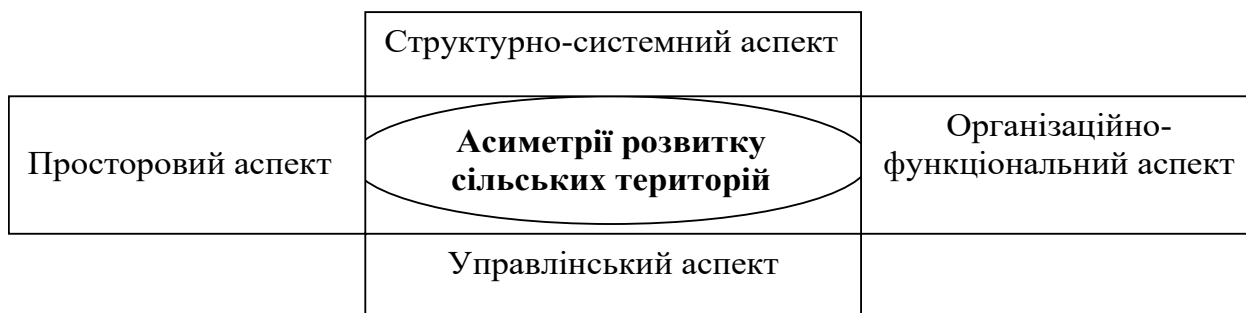
Наслідки відтоку людського капіталу мають негативний вплив на сільські території, а саме: зменшення чисельності сільського населення та економічної активності; небезпека зменшення обсягу виробництва

сільськогосподарської продукції; зниження рівня соціального благополуччя й розвитку інфраструктури; збільшення ризику виникнення екологічних проблем та ін.

Отже, відтік людського капіталу з сільських територій може призвести до серйозних наслідків, тому необхідно вживати заходів для запобігання цьому процесу. Поясненням таких процесів є асиметрія розвитку сільських територій, оскільки людський капітал є найбільш чутливим до наслідків економічних спадів та асиметрій. Асиметрії розвитку сільських територій обумовлені як дією різноспрямованих матеріально-речових факторів, так і зіткненням інтересів економічних суб'єктів сільської економіки.

Відповідно до наших попередніх досліджень, «до головних причин, що спричинили такий стан речей, перш за все можна віднести: продовження кризових явищ у сільській економіці, звуженні ресурсної бази, нестача висококваліфікованих кадрів; концентрація господарської діяльності в приміських територіях і, як наслідок, зменшення можливостей розвитку периферії; високий рівень диференціації в соціально-економічному розвитку сільських територій; нерозвиненість соціальної та інженерної інфраструктури на селі» [26].

Оскільки сьогоднішнім умовам розвитку сільських територій найкраще відповідає поняття «асиметрія», тому вважаємо за потрібне виокремити основні причини її виникнення (рис. 1).

Рисунок 1. Причини виникнення асиметрії розвитку сільських територій

*Джерело: власні дослідження

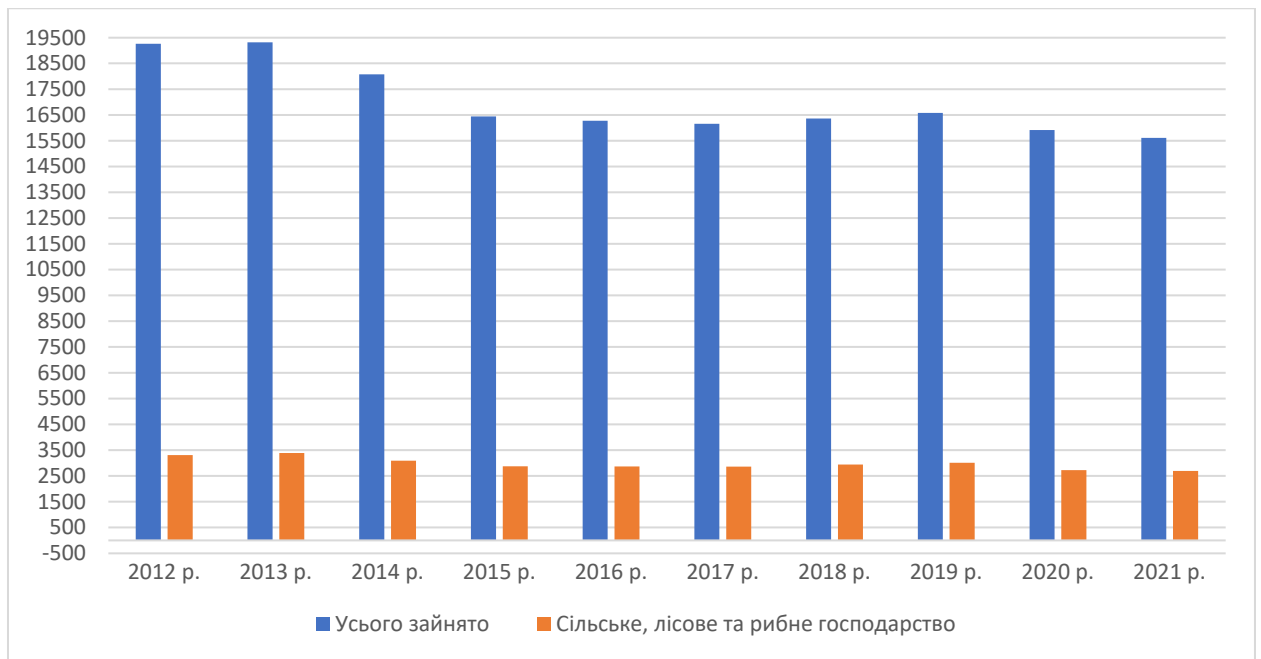

Просторовий аспект асиметрії розвитку відображає упорядкування простору сільських територій і передбачає врахування типології сільських територій. Він пов'язаний із розміщенням населених пунктів, їхньою населеністю та розмірами територій, що призводить до нерівномірності розвитку сільських районів. Порівнюючи рівень соціально-економічного розвитку віддалених сільських територій та таких, що розташовані близько до розвинених міських центрів, можна відстежувати суттєве зростання ризику старіння населення, депопуляції, рівня безробіття з територіально-просторовою віддаленістю від міст.

Крім того, просторовий аспект асиметрії сільських територій пов'язаний з розміщенням природних ресурсів, які, до того ж, у різних регіонах країни мають різний ступінь доступності й розкриття свого потенціалу. Так, в різних регіонах України різні типи ґрунтів, кліматичні умови, рівень ґрунтових та підземних вод, що впливає на можливості ведення сільського господарства та розвитку інших галузей сільської економіки.

Загалом, просторовий аспект асиметрії сільських територій є складним та багатоаспектним, включає різні фактори, які впливають на розвиток сільських територій та призводять до відтоку людського капіталу.

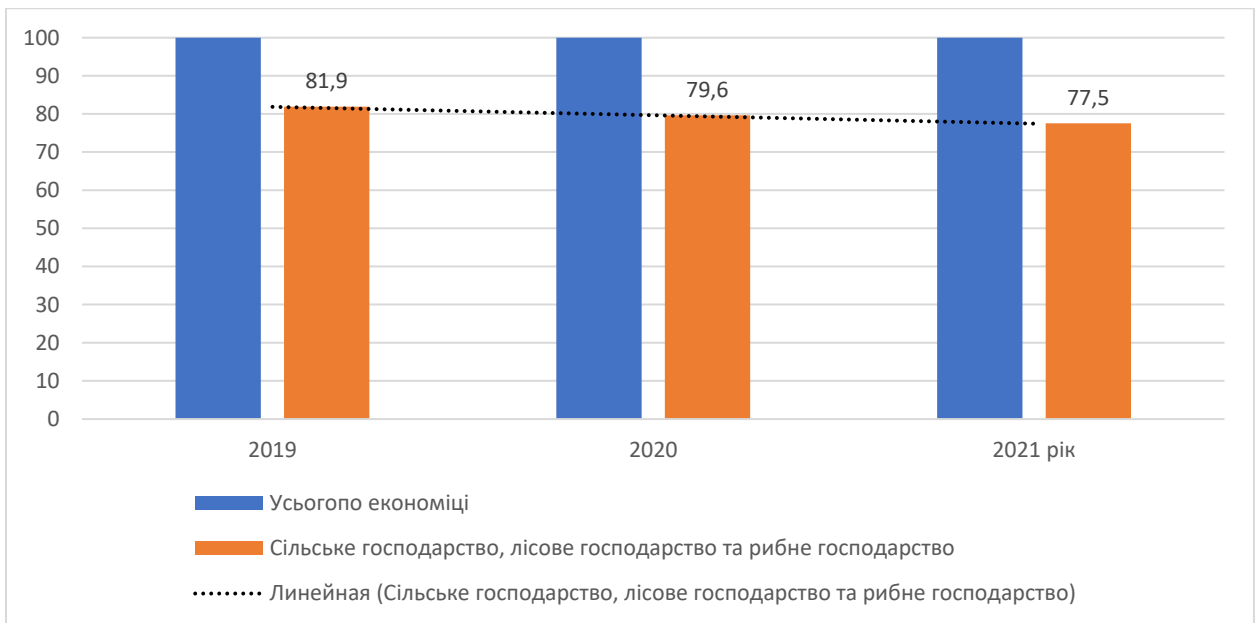
Структурно-системний аспект асиметрії розвитку сільських територій пов'язаний з розбалансованістю розвитку галузей сільської економіки. Так, деякі сільські території України спеціалізуються на виробництві сільськогосподарської продукції, але не мають достатньої розвиненості в інших галузях економіки, таких як промисловість чи послуги. Це призводить до недостатньої зайнятості (рис. 2) та низької заробітної плати сільського населення (рис. 3), що також стає причиною відтоку людського капіталу до більш розвинених регіонів країни або за кордон.

Рисунок 2. Динаміка зайнятого населення, 2012-2021 рр. (у віці 15-70 років; тис. осіб)

*Джерело: складено за джерелом [27]

Середньомісячні загальні доходи одного домогосподарства в Україні у 2020 р. становили 12248 грн, у 2021 р. - 14491 грн. Сільське домогосподарство у 2020 році отримувало в середньому за місяць – 11470 грн, що на 9,1% менше порівняно з міським домогосподарством (12620 грн), у 2021 році 13418 грн, що на 10,6% менше порівняно з міським домогосподарством (15001 грн). У 2021 році середньомісячні загальні доходи одного домогосподарства зросли порівняно з 2020 р. у цілому по Україні та у міській місцевості – на 17%, у сільській місцевості – на 15%. У середньому на одну особу в Україні, яка входить до складу домогосподарства доходи у 2020 році становили 5832 грн у місяць, у сільських домогосподарствах – 5286 грн., що на 13,3% менше порівняно з міськими домогосподарствами (6096 грн). У 2021 році ресурси однієї особи в середньому становили відповідно 6900 грн, у сільських домогосподарствах – 6183 грн., що на 14,7% менше порівняно з міськими домогосподарствами (7247 грн). Динаміка середньої заробітної плати за 2019-2021 рр. подана на рис. 3.

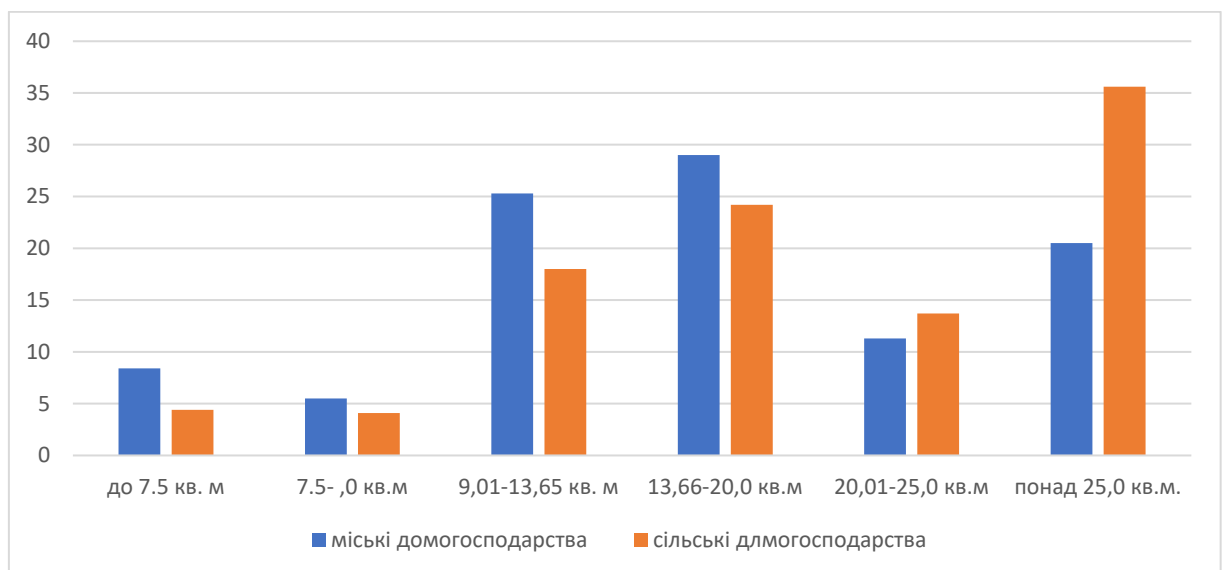
Рисунок 3. Динаміка середньої заробітна плата за 2019-2021 рр, %

*Джерело: складено за джерелом [27]

Вважаємо за потрібне зазначити, що низька заробітна плата (як база нарахувань соціальних внесків роботодавців й формування оплати праці найманих працівників) обумовлює низьку продуктивність, а не низька продуктивність обумовлює низьку оплату праці найманих працівників.

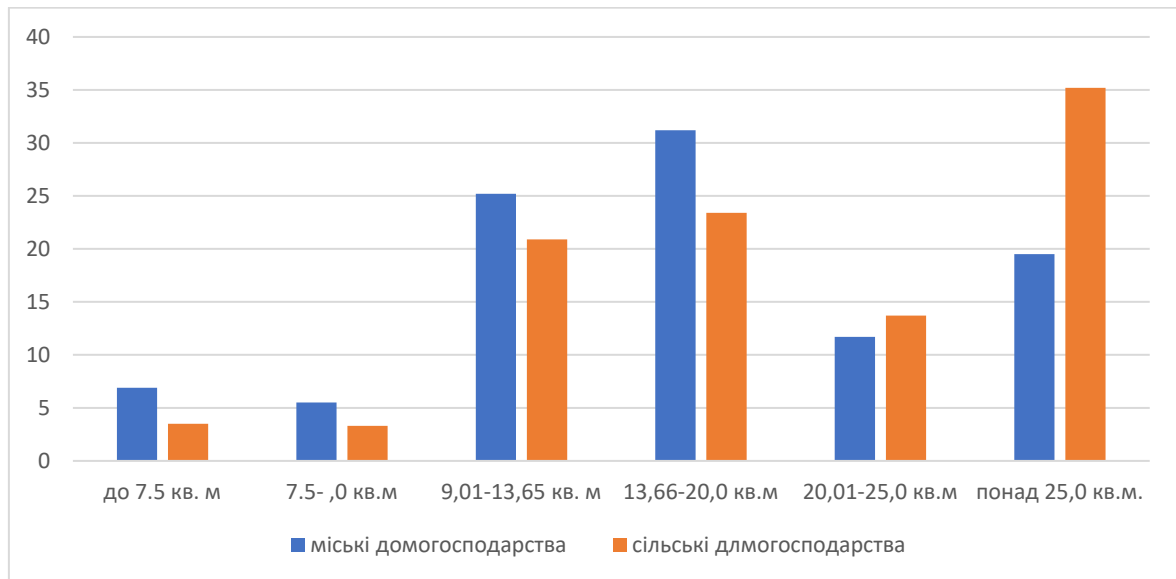
Організаційно-функціональний аспект асиметрії сільських територій пов'язаний з ефективністю організації та функціонування соціальної та економічної інфраструктури на місцевому рівні.

Розподіл міських та сільських домогосподарств за розміром житлової площі на одну особу у 2020-2021 роках подано на рис. 4-5.

Рисунок 4. Розподіл міських та сільських домогосподарств за розміром житлової площі на одну особу у 2020 році, %

*Джерело: складено за джерелом [28]

Рисунок 5. Розподіл міських та сільських домогосподарств за розміром житлової площі на одну особу у 2021 році, %

*Джерело: складено за джерелом [28]

Досліджуючи організаційно-функціональний аспект асиметрії сільських територій, який пов'язаний з ефективністю організації та середньомісячні сукупні витрати одного домогосподарства в Україні у 2021 році становили 11243 грн, сільського домогосподарства 10569 грн, що на 8,6% менше порівняно з міським домогосподарством (11565 грн). У середньому витрати на одну особу в Україні у 2021 році становили 5354 грн на місяць, у міських домогосподарствах – 5587 грн, у сільських – 4870 грн що на 12,8% менше порівняно з міським домогосподарством (5587 грн.). Серед усіх сукупних витрат 91%, як і у 2020р., становили споживчі витрати домогосподарств. Сільські домогосподарства традиційно направляли на харчування майже половину сукупних витрат, зокрема у 2020 році 47 % (що на 8% більше ніж міські), а у 2021 році 50%, (що на 4% більше ніж міські).

Споживчі витрати на купівлю непродовольчих товарів та послуг в сільських домогосподарствах в 1,3 раза менші ніж у міських домогосподарствах.

Стосовно наявності сучасних товарів у домогосподарствах сільських територій, частка тих, які мали такі товари як кондиціонери, посудомийні машини, цифрові фотоапарати, ноутбуки та нетбуки, планшети, персональні

комп'ютери та кухонні комбайни, була у 2-3 рази менше, ніж в міських домогосподарствах. Натомість серед сільських домогосподарств були суттєво вищими (в 1,2-4 рази), ніж серед міських, частки домогосподарств, які мали моторолери, мопеди, скутери, мотоцикли, сноумобілі, супутникові антени (табл. 4).

Таблиця 4. Частки різних груп домогосподарств, які мають окремі товари тривалого користування, %

Показники	2018 рік					2020 рік				
	усі домогосподарства	у т.ч. проживають		домогосподарства з дітьми	домогосподарства без дітей	усі домогосподарства	у т.ч. проживають		домогосподарства з дітьми	домогосподарства без дітей
		у міській місцевості	у сільській місцевості				у міській місцевості	у сільській місцевості		
Кількість домогосподарств (тис.)	14934,9	10061,3	4873,6	5652,3	9282,6	14784,3	10002,2	4782,1	5577,4	9206,9
<i>з них мають(%):</i>										
холодильники	98,2	97,9	98,6	98,4	98,1	98,7	98,4	99,4	98,7	98,8
морозильні камери, морозильники	23,1	16,2	37,3	28,7	19,6	29,8	21,4	47,4	37,3	25,2
пральні машини	90,0	91,6	86,7	94,4	87,4	92,1	93,2	89,9	97,1	89,1
електропилососи	80,2	84,1	72,0	86,9	76,0	82,2	85,4	75,6	88,0	78,7
посудомийні машини	1,7	2,3	0,5	2,8	1,1	1,8	2,3	0,9	3,1	1,1
телевізори кольорові	94,7	94,0	96,3	95,5	94,3	96,4	95,5	98,1	97,5	95,6
цифрові фотоапарати, фотоапарати	11,1	12,4	8,5	16,1	8,1	11,2	13,5	6,2	17,2	7,5
персональні комп'ютери	36,4	42,1	24,7	52,5	26,6	36,3	41,6	25,2	48,4	29,0
мікрохвильові печі, мультиварки	53,6	57,9	44,7	67,8	45,0	63,8	67,6	55,9	76,4	56,2
кухонні комбайни	17,2	20,7	10,0	24,1	13,1	18,1	20,6	12,9	26,3	13,2
швейні машини	20,7	20,1	21,9	15,3	23,9	22,3	21,3	24,3	19,5	24,0
велосипеди	41,4	29,7	65,7	50,2	36,1	48,1	37,3	70,8	59,7	41,1
моторолери, мопеди, скутери	3,9	2,4	6,9	4,4	3,6	4,0	1,9	8,5	5,3	3,3
мотоцикли, сноумобілі	1,8	0,9	3,9	2,3	1,6	1,6	0,8	3,2	1,6	1,5
автомобілі, мікроавтобуси	23,8	22,6	26,3	30,9	19,5	28,8	26,7	33,0	39,2	22,4
супутникові антени	29,0	19,2	49,1	30,3	28,2	27,5	16,9	49,7	28,8	26,7
кондиціонери	11,0	14,9	3,1	12,3	10,2	15,0	19,5	5,7	18,0	13,2
ноутбуки, нетбуки	32,4	38,4	20,1	44,6	25,0	36,3	42,4	23,5	50,9	27,5
планшети	17,8	21,4	10,4	30,9	9,8	21,4	24,8	14,2	36,7	12,1

*Джерело: складено за джерелом [28]

Залишаються проблеми з доступністю послуг лікарів. У 43% сільських домогосподарств хто-небудь з осіб при потребі не отримав медичну допомогу (хворі не мали можливості відвідати лікаря). У 67% таких випадків - це висока вартість послуг, 25% – відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю та 8% – занадто довга черга.

Поглиблення нерівномірності та непропорційності розвитку сільських територій, приймаючи форму асиметричних ефектів (відсутність або недостатньо розвиненість освітніх, медичних та культурних закладів), що проявляється у прискореному причинно-наслідковому поширенні негативних ефектів на сільських територіях, знижує якість життя сільського населення та призводить до відтоку людей до міст та інших країн.

У сільських районах України часто відсутня розвинена мережа транспортного сполучення та інших інфраструктурних об'єктів, що ускладнює доступ до міських центрів та інших важливих місць. Це знижує конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість сільських районів та, як наслідок, призводить до відтоку людського капіталу.

Загалом, організаційно-функціональний аспект асиметрії сільських територій в Україні включає ефективність організації та функціонування соціальної та економічної інфраструктури на місцевому рівні, доступність транспортних та інших інфраструктурних об'єктів, а також розвиток підприємництва та інвестиційний потенціал сільських районів. Ці аспекти пов'язані між собою та взаємодіють один з одним, тож для забезпечення сталого розвитку сільських територій необхідно розвивати їх комплексно, а до питань підходити системно.

Також до організаційно-функціонального аспекту асиметрії сільських територій можна віднести проблему забезпечення зайнятості та розвитку кадрового потенціалу села. Для цього важливим є розвиток малого та середнього підприємництва, зокрема, через створення сприятливих умов для бізнесу.

Управлінський аспект асиметрії розвитку сільських територій передбачає визначення та реалізацію стратегій управління сільськими територіями з метою забезпечення їх сталого розвитку.

Також важливим аспектом є система управління на місцевому рівні. У менш розвинених сільських районах часто відсутня достатня кількість кваліфікованих фахівців та ефективна система управління, що не може забезпечити розвиток та підтримку галузей економіки та соціальної інфраструктури. Це також стає причиною відтоку людського капіталу до регіонів з більш розвинутою системою управління та перспективними можливостями для розвитку.

В управлінському аспекті важливо розробити та впровадити ефективний механізм управління на місцевому рівні, щоб забезпечити збалансований розвиток різних галузей сільської економіки, суспільства та інфраструктури на сільських територіях. Для цього потрібно створити механізми, що забезпечують прозорість та відкритість у процесі управління, а також максимальну участь громадян та місцевих органів самоврядування у процесах прийняття рішень.

Управлінський аспект також передбачає реалізацію заходів щодо підвищення ефективності управління сільськими територіями, зокрема, через використання сучасних інформаційних технологій та розробку інноваційних рішень. Для цього можуть бути створені відповідні електронні системи.

Отже, асиметрії розвитку сільських територій доцільно розглядати як рівень протиріч за вихідними (як наслідок нерівномірної просторової концентрації ресурсів) та результуючими (як наслідок докладання зусиль різного рівня) параметрами функціонування сільських територій протягом певного періоду, які порушують нормальний перебіг економічних процесів та сприяють відтоку людського капіталу з сільських територій.

Узагальнюючи, підсумуємо причини відтоку людського капіталу з сільських територій, які можуть бути різноманітні і зазвичай включають такі аспекти:

1. Низький рівень зарплати та відсутність можливості знайти роботу за профілем.

2. Відсутність або недостатність інфраструктури та доступних послуг, таких як школи, медичні заклади, магазини, транспорт, що знижує комфорт життя.

3. Відсутність можливостей для освіти та професійного зростання.

4. Недостатня кількість робочих місць та підприємницьких можливостей.

5. Низький рівень життя та відсутність соціальної підтримки.

6. Міграційні процеси та переселення до міст та інших країн.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Підсумовуючи результати досліджень можна стверджувати, що ситуація, яка склалася на сільських територіях України, та сучасні виклики, потребують поглиблення досліджень асиметрії розвитку сільських територій задля вироблення ефективних заходів мінімізації відтоку людського капіталу. Підтверджено, що відтік людського капіталу в умовах асиметричного розвитку сільських територій є важливою проблемою для багатьох країн. Окремі країни та Україна стикаються з відсутністю рівномірного розвитку та відставанням сільських територій від міських. Відтік людського капіталу призводить до дезінтеграції та занепаду сільських територій і сільського господарства, загострення економічних та соціальних проблем, а також нерівності між різними регіонами. Тому важливо вивчати та розробляти стратегії для зменшення відтоку людського капіталу та сприяння розвитку сільських територій.

Для запобігання відтоку людського капіталу з сільських територій можна розглядати такі заходи:

1. Розвиток інфраструктури. Забезпечення належної інфраструктури, такої як дороги, транспортні зв'язки, енергетичні мережі, телекомунікаційні

системи, буде забезпечувати доступ до ринків, товарів і послуг та можливостей, що можуть знизити відтік людського капіталу.

2. Розвиток освіти та культури. Забезпечення якісної освіти та доступу до культурних заходів, таких як концерти, театральні вистави, музеї, може зменшити інтерес молодих людей до залишення сільських територій.

3. Розвиток інноваційних технологій. Створення умов для розвитку нових технологій та підприємництва, що забезпечують робочі місця в сільській місцевості, сприятиме розвитку людського капіталу.

4. Фінансова підтримка. Надання державної підтримки та фінансування проєктів, які залучають інвестиції в розвиток сільських територій, може зменшити відтік людського капіталу.

5. Розвиток соціальної інфраструктури. Забезпечення доступу до медичної допомоги, соціальних послуг, таких як дитячі садки, школи, може стати привабливим фактором для людей, які мають сім'ї та дітей.

6. Розвиток туризму. Розвиток туризму може забезпечити нові можливості для піднесення економіки сільських територій, створення нових робочих місць та забезпечення доходів для місцевих жителів.

7. Підтримка підприємництва. Розробка та здійснення програм та ініціатив щодо підтримки малого та середнього бізнесу може допомогти зменшити безробіття та створити нові робочі місця в сільській місцевості.

Отже, протидія відтоку людського капіталу з сільських територій вимагає комплексного підходу. Практична площина подолання проблем асиметрії розвитку сільських територій та відтоку людського капіталу має здійснюватися через упровадження інституційного партнерства, яке дозволить поєднувати зусилля центральних та місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, бізнесових структур, громадських організацій, територіальних громад.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі можуть стосуватися розробки стратегії та політики відносно розвитку сільських територій та підтримки людського капіталу. Реалізація ефективної та дієвої

стратегії протидії відтоку людського капіталу може сприяти зупиненню цього процесу або навіть перетворенню його на зворотний. Окремо є роль місцевого самоврядування, яка зростає, що також потребує досліджень.

Література

1. Антонов А.В. *Державна політика сталого соціально-економічного розвитку сільських територій як умова зростання якості життя сільського населення: теоретико-методологічні засади та практичні аспекти*: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 379с.
2. *Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво, менеджмент)*. М.Й. Малік, М.Ф. Кропивко, О.Г. Булавка [та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. 639 с.
3. Булавка О.Г. Теоретико-методичні та організаційні основи розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 104-109.
4. Гончаренко І.В. *Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми території та практики*: монографія. Львів, 2009. 370 с.
5. *Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року* / [Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 60 с.
6. *Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність*: монографія / [Лупенко Ю.О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін.]; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
7. Pigou, A.C. (1920), *Wealth and Welfare*. Macmillan and Co., London, UK.
8. Schultz, T.W. (1971), *Investment in Human Capital*. New York: The Free Press, USA.
9. Лопатинський Ю.М., Кобеля З.І., Шелюжак І.Г. Людський капітал як невід’ємний чинник соціально-економічного розвитку. *Науковий вісник*

Чернівецького національного університету. Серія Економіка. 2020. №829. С. 3-10. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/journal/index.php/ecovis/article/view/131>. (дата звернення: 15.04.2023).

10. Becker, G. (1964), *Human Capital*. N.Y., Columbia University Press, USA.

11. Dennett, D.C. (1986), *Content and consciousness*, 2nd ed. Routledge & Kegan Paul Books Ltd.

12. Dennett, D.C. (2013), *Intuition pumps and other tools for thinking*, New York, W.W. Norton & Company, USA.

13. Колеман Д. Людський капітал: теорія і практика. Київ: Нова книга, 2003.

14. Simon, H.A. (1957), *Models of Man, Social and Rational: Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting*. New York, Wiley, USA.

15. Simon, H.A. (1962), The architecture of complexity. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 106(6), 467-482.

16. Galbraith, J.K. (1963), *Economic Development and Social Order*. Vintage Books.

17. Farber, H. (1964), *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*.

18. Farber, H. (1966), *Investment in Human Beings: Technological Progress and Economic Growth*.

19. Farber, H. (1976), *The Measurement and Meaning of Human Capital in a Multinational Enterprise*.

20. Kiker, B. (1966), The Historical Roots of the Concept of Human Capital. *Journal of Political Economy*, 74(5), 481–499. URL: <http://www.jstor.org/stable/1829595>(дата звернення: 15.04.2023).

21. Drucker, P.F. (1954), *The Practice of Management*, New York, Harper & Row, USA.

22. Sweetland, S. R. (1996), *Human Capital Theory: Foundations of a Field of Inquiry*, *Review of Educational Research*, URL: <https://doi.org/10.2307/1170527> (дата звернення: 15.04.2023).

23. Fisher, S. (2014), *A Theory of Human Capital*. New York: Columbia University Press, USA.

24. Бородіна О.М. Людський капітал як основне джерело економічного зростання. *Економіка України*. 2003. № 7. С. 48-53

25. *Населення України за 2021 рік: демографічний щорічник / Державна служба статистики України*. Київ, 2022. 187 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/13/Arch_nasel_zb.htm (дата звернення: 15.04.2023).

26. Белей С.І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8503> (дата звернення: 28.04.2023).

27. *Статистичний щорічник України за 2021 рік / Державна служба статистики України*. Київ. 455 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm (дата звернення: 28.04.2023).

28. *Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2020 році*. Статистичний збірник. Київ, Державна служба статистики України, 2021. 83с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publdomogosp_u.htm (дата звернення: 28.04.2023).

References

1. Antonov, A.V. (2012), *Derzhavna polityka staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii yak umova zrostannia yakosti zhyttia silskoho naselennia: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychni aspekty: Monohrafiia* [State policy of sustainable socio-economic development of rural

areas as a condition for increasing the quality of life of the rural population: theoretical and methodological principles and practical aspects: Monograph], Yuho-Vostok, Donetsk, Ukrainian.

2. Malik, M.J., Kropyvko, M.F. and Bulavka, O.H. (2012), *Sotsialno-ekonomichni zasady rozvytku silskykh terytorij (ekonomika, pidpryiemnytstvo, menedzhment)* [Socio-economic principles of development of rural territories (economy, business, management)], NNTs «IAE», Kyiv, Ukrainian.

3. Bulavka, O.H. (2016), “Theoretical and methodological and organizational foundations of rural development”, *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 104-109.

4. Honcharenko, I.V. (2009), *Sotsialno&ekonomichnyi rozvytok silskykh terytorii rehionu: problemy terytorii ta praktyky* [Socio&economic development of rural areas of the region: problems of territory and practice], Lviv, Ukraine.

5. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo. and Bulavka, O.H. (2020), *Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytorii na period do 2030 roku* [Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period up to 2030], NNTs «IAE», Kyiv, Ukrainian.

6. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., and Malik, M.Yo. (2017), *Rozvytok malykh ahrarnykh pidpryiemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatory ta efektyvnist: monohrafiia* [Development of small agricultural enterprises in the market institutional environment: indicators and efficiency: monograph], NNTs «IAE», Kyiv, Ukrainian.

7. Pigou, A.C. (1920), *Wealth and Welfare*, Macmillan and Co., London, UK.

8. Schultz, T.W. (1971), *Investment in Human Capital*, New York, The Free Press, USA.

9. Lopatynskyi ,Yu.M., Kobelia, Z.I. and Sheliuzhak, I.H. (2020), “Human capital as an integral factor of socio-economic development”, *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu. Serii Ekonomika*, vol. 829, pp. 3-10. available at:

<http://econom.chnu.edu.ua/journal/index.php/ecovis/article/view/131>. (Accessed 15 April 2023).

10. Becker, G. (1964), *Human Capital*, Columbia University Press, N.Y, USA.
11. Dennett, D.C. (1986), *Content and consciousness*, 2nd ed., Routledge & Kegan Paul Books Ltd, London, UK.
12. Dennett, D.C. (2013). *Intuition pumps and other tools for thinking*, W.W. Norton & Company, New York, USA.
13. Coleman, D.(2003), *Liudskiy kapital: teoriia i praktyka*. [Human capital: theory and practice], Vydavnytstvo "Nova knyha", Kyiv, Ukraine.
14. Simon, H. A. (1957), *Models of Man, Social and Rational: Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting*, Wiley, New York, USA.
15. Simon, H. A. (1962), “The architecture of complexity”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, vol. 106(6), pp. 467-482.
16. Galbraith, J.K. (1963), *Economic Development and Social Order*, Vintage Books, New York, USA.
17. Farber, H. (1964), *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*.
18. Farber, H. (1966), *Investment in Human Beings: Technological Progress and Economic Growth*.
19. Farber, H. (1976), *The Measurement and Meaning of Human Capital in a Multinational Enterprise*.
20. Kiker, B. (1966), “The Historical Roots of the Concept of Human Capital”, *Journal of Political Economy*, vol. 74(5), pp. 481–499. available at: <http://www.jstor.org/stable/1829595> (Accessed 15 April 2023).
21. Drucker, P. F. (1954), *The Practice of Management*, Harper & Row, New York, USA.

22. Sweetland, S. R. (1996), “Human Capital Theory: Foundations of a Field of Inquiry”, *Review of Educational Research*, available at: <https://doi.org/10.2307/1170527> (Accessed 15 April 2023).
23. Fisher, S. (2014), *A Theory of Human Capital*, Columbia University Press, New York, USA.
24. Borodina, O. M. (2003), “Human capital as the main source of economic growth”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 48–53.
25. State Statistics Service of Ukraine (2022), “The Population of Ukraine in 2021: A Demographic Yearbook”, available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/13/Arch_nasel_zb.htm (Accessed 15 April 2023).
26. Belei, S. (2021), “Development of rural areas in conditions of decentralization”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8503> (Accessed 28 April 2023).
27. State Statistics Service of Ukraine (2022), “Statistical Yearbook of Ukraine for 2021”, available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm (Accessed 28 April 2023).
28. State Statistics Service of Ukraine (2021), “Social and economic situation of households in Ukraine in 2020: Statistical yearbook”, available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publdomogosp_u.htm (Accessed 28 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 07.05.2023 р.